

מגילת אסתר

סימן רלו

א. בענין ממוכן זה המן

אסתר (א' י"ד): "והקרוב אליו כרשנא, שתר, אדמתא, מרס, מרסנא, ממוכן, שבעת שרי פרס ומדי רואי פני המלך היושבים ראשונה למלכות, וגו', ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה" וגו'.

ובתרגום ראשון שם: "ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא", ומפורש שדעת בעל תרגום ראשון ז"ל דממוכן הוא המן הרשע בן המדתא האגגי, וכבבלי מגילה (י"ד ב'), ולא כדעת תרגום שני שם שממוכן הוא דניאל וכדעת מדרש פרקי רבי אליעזר (פרק מ"ט) ע"ש.

ולפי זה תתעורר פליאה רבתי, כי בעל תרגום ראשון עצמו שם (כ' א') ביאר להדיא דאחשורוש הרג את כל אותם שבעת שרי פרס כולל ממוכן שלדבריו הוא המן, שהרי כך תרגם: "מיד תקוף רוגזיה וגזר למהוי צליכן שבעא רברבניא על צליבא", דהיינו מיד גבר כעסו של אחשורוש וגזר לתלות את שבעת השרים על עץ התליה, וכן הוא בתרגום שני "ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא".

ולתאמור בתרגום שהמן הרשע בן המדתא האגגי נהרג אז בשנת שלוש למלכות אחשורוש, מנין צץ ופרח נגע זה הנמצא בכל מגילת אסתר, והיא פליאה נשגבה.

ולתריץ דאכן המלך גזר לתלותם, אבל לא ביצעו את הגזרה ולא תלו אותם, או שתלו את השאר ולא את המן, לדעתי לא ניתן להאמר, ושמעתי לתרץ שאחר גזרת אחשורוש להרוג את שבעת שרי פרס שינה ממוכן את שמו להמן ומכח זה הצליח

לברוח ולהנצל מגזירה זו דאחשורוש ולפי זה צריך לומר שאחשורוש מקודם לא הכירו היטב עד כאן שמעתי, והדוחק הרב מבואר.

וחושבני שמכאן ראייה ברורה למה שיסדנו בחיבורי טוב להודות ח"א (ס"ס י"ז) שכל כי האי שאלות אין להקשות בדברי התרגומים, והנני להביא דברי משם בס"ד.

ידידי המעיין הי"ו, אל תתמה בראותך דברי תרגום ראשון לאסתר (ו' א') שכה כתוב שם: "לבושא די לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין, חד מן קדמוי, וחד מן בתרוי, ואי סגידת ליה אשתכחית דאפלח לטעותא".

וזה לא כתרגומו לעיל (ג' ד') דהמן הניח אנדרטא בחזהו, וכאן תרגם שהיו בגדיו מלפנים ואחור רקומים בצלמים.

ורתו לעיל אמר בעל תרגום ראשון שהמן עשה אנדרטא שהיא אינה עבודה זרה, שהרי אנדרטה היא "צורה שעושין לכבוד ולא לאלהות" עיין רש"י שבת (ע"ב ב'), וראש השנה (כ"ד ב'), ומועד קטן (כ"ה ב'), ועבודה זרה (מ' ב') ותוספות שם, וכאשר ביארנו היטב בחיבורי טוב להודות ח"א (סימן י"ז), ועיין גם בביאור הגרי"ז שטערן ז"ל בעל זכר יהוסף למגילת אסתר (ג' ד' דל"ו ע"א), ואילו כאן מפרש התרגום שעל המן היתה עבודה זרה גמורה, וזו הסיבה והטעם שמרדכי לא השתחוה, ולכאורה אין זה דבריו בתרגום לעיל, ונמצא שדבריו סותרים זה לזה.

כי כל האי אינה קושיה כלל, כי צריך אתה לדעת שנתברר אצלי בס"ד שאופיו של תרגום זה הוא כ"שיטה מקובצת" של דעות רז"ל במדרשיהם, ואינו נמנע מלהביא בתרגומו דעות חלוקות ושיטות סותרות, כשם שמצינו כזאת במדרשי חז"ל, וכן בספרי הקדמונים, כגון פירוש רש"י עיין בחיבורי שם בצלאל (ריש דף רס"ז), וכגון ספר המרדכי עיין בחיבורי נר יהודה (דף רכ"ו) ע"ש. [ועיין לעיל בחיבורי הנכחי (סימן ט').]

וכזאת תמצא גם בילקוט שמעוני, ובספר אגדת אסתר (שהוא למעשה מדרש הגדול על אסתר עיין בחיבורי ברית יעקב דפ"א סע"א) שמביאים בכפיפה אחת שיטות החולקות זו על זו, ולדוגמא תמצא בחיבורי טוב להודות ח"א (ס"ס י"ב סד"ה ועכשיו) ע"ש.

וארמוז כאן עוד על ראייה אחת לאמיתות דברינו בס"ד, דהנה המעיין בתרגום ראשון לאסתר (ה' י"א) על הפסוק ויספר להם המן את כבוד עושרו ורוב בניו יראה שכה תרגם: "סגיאות בנוי, דסכומהון מאתן ותמניא, בר מן עשרה אחרינין דאינון פולמרכין, ובר מן שמש", ולפי זה סך בני המן הוא מאתיים תשע עשרה ואחד.

אבל כשאתה מעיין בדברי תרגום ראשון שם (ט' י"ד) תראה שסך בניו של המן אחר, שהרי כך תרגם שם: "רית עשרה בנוי דהמן צליבו, וזרש ערקת עם שבעין בנין

דאשתארו להמן והוו הדריין על תרעיא ומתפרנסין, ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא, ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאות גוברין דאתקטלו בשושן", הרי שסך בני המן היו מאתים ששים ואחד, ואין זה כדברי התרגום לעיל, ונמצא שחסרים לנו ארבעים ושנים בנים של המן, וכבר העירותי על כך בחיבורי יד סופר ח"ב (דף מ"ז בהערה ד"ה וק"ל) שדברי תרגום ראשון סתראי נינהו, ושם לא תירצתי, אבל להאמור כאן אתי שפיר, ועיין ביד סופר (שם) בענין מספר בני המן ודוק.

עד כאן דברי שבחיבורי טוב להודות, ומינה נמי לנדון דידן כי כאשר תרגם בעל תרגום ראשון שנהרגו שבעת שרי מדי ופרס, שם אזיל בשיטה אחרת מלעיל דממוכן זה המן, ויתכן ששם סבר דממוכן זה דניאל כסכרת פרקי רבי אליעזר ותרגום שני דלעיל, וכאשר ביארנו שכל מנהגו ואין קושיא כלל, זה הנלע"ד בס"ד בביאור חידה ופליאה זו.

ועבשיו ממש בשעת ההדפסה, ראיתי לרבינו מהר"ל ז"ל מפראג שכבר הרגיש בשאלה זו, וכה כתב בספר אור חדש (דף ק"א): "השר השביעי שהוא ממוכן הוא נגד כח מאדים, והמן הוא גם כן נגד כח מאדים, שהרי מספרו מאדים ולכן היה כחו להשמיד ולהרוג הכל, כי זה כח מאדים שהוא לרעה, ולכך אמרו ממוכן שהוא השביעי מן המשרתים הוא המן, שהרי שניהם שוים בכח שלהם.

ובך מוכח בתרגום שלנו שאמר (א' ט"ז) ויאמר ממוכן הוא המן, ואחר כך תרגם כשוך חמת המלך שאל המלך אחר ושתי ואמרו כי נתלת בעצת שבעת הסריסים האלו, וכעס המלך, ונתלו אלו השרים השבעה ע"ש, ואם כן איך נזכר אחר כך המן שהיה משבעה שרי מדי ופרס.

אלא הפירוש כמו שאמרנו, כי מה שאמר ממוכן הוא המן, כלומר שהם שוים בכח אחד אבל אינו המן ממש.

ועוד יש לפרש דברי התרגום בדרך רחוק, כי מה שאמר כי מיד תקיף רוגזיה וגזר למהוי צליבו אלו וברבו, היינו שכך גזר להיות צליבין, ובשכיל שהיה ירא אחשוורוש שיהיו מורדים בו הסריסים, כי אלו השבעה לא עשו דבר, רק כי דעתם כך הוא שתהיה נהרגת ושתי לכך בטל הגזירה, ולכך לא אמר רק וגזר למהוי צליבין, אבל לא נצלבו.

אבל עיקר הפירוש כמו שאמר שגם להמן היה כח מאדים כמו ממוכן שהוא שביעי למשרתים הכתובים כאן שהשביעי יש לו כח מאדים ונראה כי בשכיל כך הו"ו הוא אחר המ"ם הראשונה שבא לדרוש שהוא מוכן לפורעניות לכך בא הו"ו אחר המ"ם הראשונה". עד כאן דברי רבינו מהר"ל ז"ל.

והנה תירוצו הראשון של מהר"ל ז"ל מחודש הוא, דמה שאמר התרגום שממוכן זה המן בר המדתא האגגי, אין הכוונה שממוכן הוא ממש המן, אלא שהיה שווה לו בבחינתו ומהותו וכנ"ל, ועיין בזה לגאון מהר"צ חיות ז"ל בספרו מבוא התלמוד (פרק כ"א) ולגאון המופלא רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בביאורו למגילת רות (פפתיחה ד"ג רע"ב), ועוד שם (רל"ב ע"א), ובספרו שו"ת זכר יהוסף (מאמר תהלוכות האגדות פרק ט') ודוק היטב.

והתירוץ השני שתירץ מהר"ל ז"ל, הנה כבר הוא ז"ל קבע ואמר שהוא "תירוצו בדרך רחוק", ועיין בביאור הגאון רד"ל לפרקי רבי אליעזר (פרק מ"ט אות פ"ד) דלהדיא חולק על תירוצו זה, ועיין בהערות למדרש אבא גוריון (רפ"ב ד"ט סע"א הערה ח'), ובאמת תימה שהמלך אחשורוש, יתיירא משבעה סריסיו, ואקצר. ואני הנלע"ד בס"ד בביאור הענין כתבתי.

ודע כי מהר"ל ז"ל בספרו אור חדש שם (דף צ"ה) מייחס תרגום ראשון של מגילת אסתר לתנא יונתן בן עוזיאל ע"ש, וכזאת ראיתי שהגאון רבי חיים ׳ן עטר ז"ל בפירושו ראשון לציון משלי (פרק ל') מייחס תרגום משלי ליונתן בן עוזיאל ע"ש. ולכאורה תימה שהרי במסכת מגילה (ג' א') מבואר באר היטב שיונתן בן עוזיאל לא תרגם כתובים, ועיין בזה בחיבורי יגדיל תורה ח"א (סימן ס"ה), ובחיבורי הנכחי לעיל (סימן נ"ד אות ב' ד"ה ומה) וצ"ל לכאן.

ב. בענין מהומן זה המן בן המדתא האגגי

אסתר (ג' א'): "אחר הדברים האלה, גזל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי, וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו".

ובחיבורי יד סופר ח"ב, ירושת"ו תשל"ז, (סימן ד' אות ב' דף מ"ב) הבאתי דבר נפלא מהגאון הרוגוצ'ובי זצ"ל שעמד להסביר מדוע מודגש פעמים הרבה במגילת אסתר שהמן היה אגגי כנ"ל, ועוד שם (ח' ג' וה', ושם ט' כ'), להשמיענו שהיה המן עמלקי ודאי בלא ספק כלל, ולא שייך אצלו לומר בא סנחריב ובלבל את כל האומות (ברכות כ"ח א'), כי סנחריב את משפחות המלוכה לא בלבל וככתוב בספר המרדכי יבמות (פ"ח ס"ס ע"א), ולכן מודגש במגילה שהמן אגגי, דהיינו שהוא מבית מלך עמלק אגג, ובודאי עמלקי היה, ודפח"ת.

ואכן מצאתי במדרש אסתר רבה (פ"ז ס"ג) שמצויין ומודגש שם שהמן מזרע המלוכה היה, וזו לשון המדרש: "וכך כתבו באגרות, יודע לכם שאדם אחד יש בינינו מזרע המלוכה הוא מזרעו של עמלק, ומגדולי הדור והמן שמו", ועיין שו"ת